

Dünyanın məşhur müsəlman alimləri: kimya elminin banisi Cabir ibn Həyyan

İlkin orta əsrlərdə İslam dünyasında yetişən və istər Şərqdə, istərsə də Qərbdə kimya elminin atası adı ilə çağırılan məşhur müsəlman alimlərə biri də Əbu Abdulla Cabir ibn Həyyan əd-Əzdi əs-Sufidir. O, elm aləmində Cabir ibn Həyyan adı ilə tanınır.

Cabir ibn Həyyanın nə qədər böyük bir kimyaçı alim olduğunu onun hələ 1200 il bundan əvvəl atomun parçalanma xüsusiyyətinə malik olduğunu və parçalanarkən çox böyük enerjinin yarana biləcəyini söyləməsi də bir daha sübut edir. O bununla bağlı yazırdı: "Maddənin ən kiçik hissəsi olan "cüz-əl-yətcəz za"da (atom) çox böyük enerji var. Yunan alimlərinin iddia etdiyi kimi, bunun parçalanma xüsusiyyətinin olmadığını deyə bilmərik, o da parçalana bilər. Parçalandıqda da elə bir güc (enerji) meydana gəlir ki, Bağdadın altnı üstünə çevirə bilər. Bu, Allah-Taalının qüdrət nişanıdır".

Onun bu dedikləri isə əslində məşhur kimyaçı alim tərəfindən məhz atom bombasının yaradılması kimi də qəbul edilə bilər. Bundan əlavə, məşhur kimyaçı alimin atomun parçalanmasını uzaqgörənliklə söyləməsi və ondan dünyanın irəliləyən aparıcı elmi kəşflər üçün istifadə ediləcəyini vurğulaması o dövrdə İslam dünyasında elmin ən yüksək səviyyədə inkişafının parlaq nümunəsi hesab edilə bilər.

Halbuki atomun parçalanmasını Qərb dünyası alimləri yüz illər sonra anlamaq bildilər və təbii ki, bu işdə məhz Cabir ibn Həyyan onları üçün müəllim rolunu oynadı.

İbn Həyyan ilk dəfə kimyada (alkimyada) eksperimental metodları tətbiq etmiş və müasir kimya elmində indi də geniş şəkildə istifadə olunan bir sıra mühüm kimyəvi prosesləri kəşf etmişdir. Bunlardan xlorid və nitrat turşularının sintezini, kimyəvi məhlulların distillə edilməsi və kristallizasiya kimi kimyəvi prosesləri misal göstərmək olar.

Cabir ibn Həyyan digər elmləri də çox yaxşı bildirdi və özünü həmin sahələrdə, o cümlədən fəlsəfədə, astronomiyada, riyaziyyatda da məşhur alim kimi sübuta yetirə bilib. Ona görə də filosoflar tərəfindən filosof, kimyaçılar tərəfindən kimyagər, təsəvvüf düşüncəsindəki kəşflər tərəfindən sufi, elmlə məşğul olanlar tərəfindən alim olaraq çağırılıb. Orta əsr bəşər elminin ən böyük alimlərindən hesab edilən məşhur müsəlman alim İbn Həddin kimyaçının kimya elminə "Elmi Cabir" dediklərini xüsusi vurğulayıb və İslam aləminin onunla fəxr etdiyini, qürur duyduğunu yazıb.

Orta əsrlər Avropasında Geber adı ilə tanınan bu məşhur kimyaçı alim, həqiqətən də, İslam dünyasının bəşəriyyətin elm, mədəniyyət xəzinəsinə bəxş etdiyi ən böyük alimlərdən biridir və o bu baxımdan əbədiyyətə qədər elm dünyasının günəşi olaraq qalmaqda davam edəcək.

Elmin zirvəsinə gedən yol

Əbu Abdulla Cabir ibn Həyyan əd-Əzdi əs-Sufinin həyatı haqqında məlumat olduqca azdır. Onun təxminən eramızın 721-ci ilində Tus şəhərində anadan olduğu ehtimal edilir. Əbu Abdulla Cabir ibn Həyyan əd-Əzdi əs-Sufinin Harran, Tus, Xorasan və ya Kufədə doğulduğu da deyilir. Gələcəyin məşhur kimyaçı aliminin atası əslən Yəməndən idi. Cabir ibn Həyyanın atası Həyyan əd-Əzdi əzcəci idi və onun kimya elmindən xəbəri vardı. Həyyan əd-Əzdinin dərman hazırlayarkən kimyəvi vasitələrdən istifadə etməsi balaca Cabiri də çox maraqlandırmışdı. Onda kimya elminə həvəsi də məhz atası oyaatmışdı. Digər tərəfdən də, o dövrdə Cabirin bəxti gətirmiş, o, məşhur alimlərin yanında dərslər almışdı. Yeri gəlməşkən qeyd edək ki, ilkin

fəri Sadiq (as) həzrətlərinin qarşısında bas əydiyi söyləmişdi. O demişdi ki, İmam Cəfəri Sadiq (as) həzrətlərinin şagirdi olmasaydım, onun yanında dərslər almısaydım, mən alim ola bilməzdim.

Bir sözlə, Cabir ibn Həyyanın bir alim kimi formalaşmasında müəllimi Cəfər əl-Sadiqın misilsiz rolu olmuşdur. Onda kimyaya olan sonsuz marağı başlıca olaraq, məhz Cəfər əs-Sadiq oyaatmışdır.

Elmi yaradıcılığı

Cabir ibn Həyyanın yaradıcılığında qeyd etdiyimiz kimi, kimya elmi xüsusi rol oynayıb və o bu sahəyə aid çoxlu sayda araşdırma əsərləri yazıb. Maddələrin altuna çevrilməsi üçün metodlar inkişaf etdirməyi hədəfləyən kimya elminin ustadı olan Cabir ibn Həyyan inkişaf etdirdiyi element anlayışı, tarazlıq nəzəriyyəsi yanaşması, icad etdiyi alət və qurğularla kimyanın inkişafına misilsiz töhfə verib.

Cabir ibn Həyyan fizika-kimya, riyaziyyat, astronomiya, fəlsəfə və dinlər tarixi kimi çox sahələrdə yüzlərlə əsər qələmə almışdır.

Cabir ibn Həyyanın kitabları qərblə elm adamları tərəfindən tərcümə edilmiş və mənimlənilmişdir. Onun kimya ilə əlaqədar olan əsərləri stolüstü kitab olaraq istifadə edilmişdir. Kitabı "Seb'un (Yetmiş Kitab) adlı əsəri Book of Seventy adı ilə ingiliscəyə çevrilmişdir. Cabirin əsərlərinin böyük bir qismi itmişdir. Bunlardan 27 dənəsi latınca və almanca olaraq Nümqerq, Frankfurt və Strazburqda 1473-1710 illəri arasında basılmışdır.

Cabir ibn Həyyan, təbiətdəki maddələrin saf olmadığını ifadə etmiş və bunları saflaşdıraraq saf elementlər əldə etməyə çalışmışdır. Onun ilk dəfə əldə etdiyi bir çox kimyəvi mürəkkəb və maddə vardır. Bunlardan bəziləri saf kütkürd duzları, naşatır (NH₄Cl), cəhənnəm

daşı (AgNO₃), kezzap (nitrik turşusu, HNO₃), sac yağı (sülfürük turşu, H₂SO₄), güherçilə (hind) (KNO₃), sirkə turşusu(nu) (CH₃COOH), süblime (HgCl₂), güllə şəkəri (CH₃COO), sülgən (ciyə oksid), arsenik oksid, zəy və hidroklorik turşusudur (HCl).

Qərblə bəzi elm adamları optik və lupalar qanununun kəşfini də Cabir ibn Həyyana aid edirlər.

Onun əsərlərinin orijinalı olduqca mürəkkəb və anlaşılmaz qaydada yazılmışdır və çox ehtimal ki, sifrlənmişdir. Bu sifrləri açmaq isə müasir günümüzdə qədər mümkün olmamışdır. İlk baxışdan İbn Həyyanın əsərləri kimyəvi maddələrin ərəbcə adlarından ibarət düşülmüş, mürəkkəb kimyəvi numeraoloji sistemə əsaslanır.

Bundan əlavə, İbn Həyyan təkvin-laboratoriya şəraitində canlıların süni yolla yaradılması kimi yüksək, mütərəqqi, o dövr üçün aqilasığ-məideyanı da irəlilə sürmüş və üzərində çalışmışdır.

SAĞLAMLIĞINIZ ÜÇÜN

(+994 12) 346 19 84
(+994 50) 524 84 74
(+994 55) 378 80 36

www.mercan.az info@mercant.az

UNVAN: R. Allahverdiyev küç. 7/23
Ofis və məmurları pulları qəbul etmirlər